

Kapitola I.

Základy teorie práva

1. Právo a společenské normativní systémy

Mezilidské vztahy si od samotného počátku pospolitého života vynucují určitá pravidla chování. V podmínkách rovnosti prvobytně pospolné společnosti měla tato pravidla obyčejový charakter. S postupným prohlubováním sociálních rozdílů se měnil systém obecně uznávaných, z vnitřního přesvědčení dodržovaných pravidel. Ta jsou stále víc nahrazována pravidly, která jsou produktem cílevědomé činnosti postupně se vytvářejícího *zvláštního systému veřejné moci*. Pod tlakem zájmových střetů v rámci mezilidských vztahů vznikala potřeba formulovat obecně platná pravidla chování, která by zabezpečovala relativní sociální stabilitu. Dochází k formování *základů právního systému* jako soustavy závazných norem. Tyto normy formulují pravidla chování osob v rámci stávajících společenských vztahů a postupně se prosazují jako univerzálně srovnatelné a relativně rovné měřítko chování lidí různého společenského postavení. Dohromady vytvářejí jednotný normativní celek s *horizontální a vertikální vnitřní diferenciací*. Jako systém společenských norem právo existuje a působí ve společnosti souběžně s jinými normativními systémy, jako je *morálka, náboženství*, ale též *politické normy*.

Společenské normy upravují chování lidí. Vyznačují se tím, že se vztahují na chování lidí v jejich vzájemných vztazích. Mají tedy význam pouze pro jedince, který je v interakci s ostatními a je začleněn do společnosti (podřizuje se jejímu řádu). Např. pro trojúhelník na pustém ostrově tyto normy a jejich dodržování ztrácejí jakýkoliv smysl. Pravidlo, které stanovují, je pravidlem abstraktním, tedy na určitém stupni obecnosti. Znamená to, že se vztahuje na předem neurčený počet konkrétních situací. Např. norma upravující vznik pracovního poměru (uzavřením pracovní smlouvy) se použije na všechny případy, kdy jednotlivec chce přijmout zaměstnání a založit pracovní poměr u osoby, která je oprávněna přijímat zaměstnance do pracovního poměru.

S uvedenými normativními systémy se právo prolíná i v předmětu regulace. Dochází k částečnému překrývání jednotlivých systémů při regulaci určitého chování (např. zabití je reflektováno jak normami právními, tak normami morálními či náboženskými, avšak z jiného pohledu).

Na druhé straně právo a jeho způsob regulace chování osob v rámci společnosti má některé charakteristické rysy, které jsou vlastní pouze jemu. Jde o tyto znaky:

- a) *obecná závaznost práva*, jež znamená, že právními normami jsou povinni se řídit bez rozdílu všichni ti, kterým jsou tyto normy určeny. Tento znak vyplývá ze sepětí práva s veřejnou (státní) mocí, která stojí nad všemi a vyžaduje poslušnost od všech osob jemu podřízených;

Vymezení okruhu osob, které jsou povinny řídit se určitou právní normou, si stanoví právo samo určením osobní působnosti právních norem. Může to být mj. státní občanství (přiznání volebního práva), existence zvláštního služebního vztahu (např. jmenování státním zástupcem) či pouhý pobyt na území ČR (posouzení trestnosti osob za spáchaní trestného činu).

- b) *vynutitelnost práva*, tj. dodržování právních norem, spojené s možností státního donucení. Užití donucení vytváří předpoklady k tomu, aby každá porušená či nesplněná povinnost, uložená právními normami, byla vynucována či sankcionována státním aparátem, zvláštními složkami státního mechanismu za tímto účelem zřízenými (policie, soudy, finanční úřad, státní zástupce, armáda atd.);

Na rozdíl např. od morálních či náboženských sankcí je toto donucení materiálně, institucionálně a právně zajišťováno státem. Právo ovšem stanoví jak formy, v kterých toto donucení (sankce, resp. jiné následky porušení právních norem) vystupuje, tak i záruky proti zneužití státního donucení orgány, které mají „monopol“ na jeho výkon, či proti excesům za hranici jeho přípustnosti.

- c) *zvláštní forma práva* garantovaná státem a jeho orgány, jež v sobě zahrnuje uplatnění předepsané právotvorné (normotvorné) *procedury*, definované zpravidla v rámci ústavního pořádku ČR či jinými právními akty státu. Forma norem práva je v ČR zásadně *psaná* a její součástí (završením) je publikování právních předpisů předepsaným způsobem (viz oddíl 4). Výjimky, např. odkaz na obchodní zvyklostí v obchodním zákoníku jako na nepsaná pravidla, podle kterých se mohou řídit vztahy mezi účastníky obchodně-právních vztahů, jsou zcela v menšině.

2. Právo a stát

Úzké, přímo existenční sepětí práva se vznikem a fungováním státu je dáno od jeho samotného počátku. Stát vystupuje jako subjekt práva zvláštního druhu. Je to dáno tím, že stát je současně:

- tvůrcem práva,
- realizátorem práva,
- adresátem právních norem.

Veškerá činnost státu musí mít právní základ. *Státní moc* může být realizována jedině na základě vlastního omezení právem. Toto sebeomezení vyplývá nejen z ústavy, zákonů a dalších právních aktů, ale i z mezinárodních závazků. Veškeré akty státních orgánů musí podléhat následné kontrole ústavnosti a zákonitosti, to vše při respektování požadavku právní jistoty.

Požadavek zákonitosti podřizuje právním normám i orgány státní moci. Požadavek zachování práva v sobě zahrnuje i požadavek zachování práva státními orgány. Tato zásada je *conditio sine qua non* zákonitosti. Lze ji formulovat jako princip vázanosti státních orgánů platnými právními normami. Kdyby se požadavek zachování práva nevztahoval i na subjekty moci, právní regulování by pozbývalo svou hlavní funkci ve společnosti, zejména zajištění právní svobody (sféry, do které není dovoleno zasahovat způsobem opírajícím se o donucení) a právní jistoty.

2.1 Právní stát

Pro sepětí práva a státu jako určité politické a mocenské organizace společnosti má stěžejní význam požadavek primátu práva nad státem. Ten je zakotven v ideji *právního státu*, jež se konstituovala a precizovala v průběhu vývoje státu v Evropě. Podle koncepcie právního státu je stát vázán právem. Stát je institucí přesně definovanou, s exaktně vymezenými pravomocemi (může jen to, co je mu právem dovoleno). Nejdůležitějším pramenem (zdrojem) práva je zákon jako normativní právní akt nejvyššího orgánu státní moci.

Vázanost státu právem je spojena s *principy fungování právního státu*, mezi něž patří:

- a) *garance základních lidských práv a svobod*. Právní stát nejen ústavně zakotvuje lidská práva a základní svobody, ale také poskytuje efektivní ochranu těchto práv a svobod jednotlivcům před nezákonnými zásahy ostatních právních subjektů a státu do těchto práv a svobod;
- b) *princip ústavnosti a zákonitosti*. Ústavnost (konstitucionalita) vyjadřuje chápání právního státu jako státu budovaného na zásadě suverenity práva. Zákonost (legalita) rovněž vyjadřuje požadavek striktního a bezvýhradného respektování práva všemi právními subjekty bez rozdílu, zejména státem a jeho orgány. Zahrnuje však i realizační stránku práva, kdy každý je povinen právo dodržet, a v případě, že ho poruší, bude stížen následky předvídanými právem, tj. sankcí (viz oddíl 5.2);
- c) existence *politického pluralismu*. Jeho součástí je rovněž oddělení politických stran od státu. Zárukou fungování politického pluralismu jsou mj. základní politická práva, tedy svoboda shromažďování a spolčování, petiční právo, právo podávat stížnosti či svoboda projevu;
- d) existence *právních záruk proti možnosti zavedení autoritativní vlády* a monopolu státní moci je požadavek, který má zabránit koncentraci a zneužití moci, jež by mohla vést ke zvlí, bezpráví a faktickému popření právního

státu. K řádnému výkonu státní moci a její kontrole pak slouží zejména uplatnění mechanismu dělby moci;¹

Státní moc je rozdělena na moc zákonodárnou, výkonnou a soudní. Jednotlivé moci jsou na sobě navzájem nezávislé, samostatné a oddělené a jsou vykonávány v jednotlivých oblastech různými jedinci nebo sbory, aby se zabránilo zneužití státní moci a umožnila se její kontrola. Pro naplnění cílů právního státu je důležitá zejména činnost nezávislého soudnictví, a to nejen obecného, ale zejména soudnictví správního, které poskytuje soudní ochranu proti rozhodnutí správních orgánů, a soudnictví ústavního, přezkoumávajícího ústavnost zákonů a aktů výkonné moci.

- e) požadavek *právní jistoty* znamená, že každému se ze strany státu dostane efektivní ochrany jeho práv, možnosti výkonu jeho subjektivních práv, a v případě, že dojde k porušení právní normy, budou uplatněny jen ty sankce, které právní norma předvídá. S právní jistotou je tak spojena záruka, že sankce nebude uplatněna, pokud subjekt právní normu neporuší. Právní jistota tedy vyjadřuje možnost předvídat postup státních orgánů ve vztahu k právnímu subjektu a při jejich rozhodování v konkrétním případě na základě aplikace práva anticipovat možné varianty rozhodnutí;
- f) *svrchovanost lidu* (demokratické principy činnosti státu). Je v ní inkorporována svrchovanost občana a jeho priorita před státem a vyjadřuje zásadu, že legitimním zdrojem svrchované státní moci je vždy lid, a státní orgány tedy nemohou vykonávat moc, která by nepocházela od lidu. Ze suverenity lidu vyplývá neomezitelnost politických práv občanů;

Uplatnění tohoto principu je dáno především zakotvením všeobecného, rovného, přímého a tajného volebního práva v ústavním pořádku a reálnými garancemi jeho výkonu v rámci politického systému. Realizace volebního práva se promítá do způsobu ustavení nejvyššího orgánu státní moci, tedy orgánu zastupitelského (parlamentu a jeho sněmoven).

- g) *vázanost státu jeho mezinárodními závazky* znamená, že stát jako člen mezinárodního společenství na sebe dobrovolně přebírá mezinárodní závazky. Je povinen zahrnout je do svého vnitrostátního právního řádu a přizpůsobit jim obsah národního práva nejen ve stadiu jeho tvorby, ale i ve stadiu jeho realizace, jeho promítnutí do činnosti státního mechanismu.

Kvalitativně odlišným typem mezinárodních závazků jsou závazky pro státy Evropských společenství, jež vyplývají z jejich členství v tvrděných společenstvích (zprostředkované v Evropské unii). Evropská společenství s sebou přinášejí existenci *komunitárního práva*, vyznačujícího se přímou (bezprostřední) účinností (viz dále kap. II).

3. Systém práva

Souhrn všech právních norem platných v určitém státě bývá označován jako *právní řád* tohoto státu. Právní řád je tvořen normami upravujícími nejrozmanitější oblasti společenských vztahů. Jako celek potom vytvářejí *systém práva*. Třídění tohoto systému je předmětem teoretických zkoumání právní vědy, ale v zásadě existuje dvojí členění právního systému, a to:

- na právní odvětví, jež je dáno především obsahovými východisky (předmětem právní úpravy);
- podle stupně právní síly jednotlivých pramenů práva, dané hledisky formálně právními (struktura pramenů práva).

U členění podle předmětu právní úpravy vychází Česká republika (podobně jako téměř všechny evropské státy, které jsou ovlivněny vývojem práva z období starověkého Říma) ze základního členění právního řádu na *právo veřejné* a *právo soukromé*. Pro odlišení těchto subsystémů se používá dvojí kritérium:

- kritérium zájmového hlediska, podle něhož soukromé právo respektuje míru osobní svobody jednotlivce, zatímco veřejné právo souvisí s ochranou věcí veřejných, veřejného pořádku, veřejných institucí;
- kritérium mocenského hlediska, jež znamená, že soukromoprávní vztahy jsou vztahy mezi pojmově rovnými subjekty, kde není nadřazenosti či podřazenosti (zejména nadřazenosti státu vůči soukromým osobám), zatímco veřejnoprávní vztahy vycházejí z nadřazeného postavení státu či veřejných orgánů v určité sféře právní úpravy (např. daně, výkon trestů, předpisy bezpečnosti práce).

Tento právní dualismus (jakkoliv je již historicky zčásti překonán) je respektován i nejnovějším legislativním vývojem v českém právu, a to s cílem posílit právní jistotu občanů a zamezit neodůvodněnému zasahování státní moci do soukromoprávní sféry jedinců.

3.1 Právo hmotné a právo procesní

V rámci systému práva má zvláštní (zejména pak praktický) význam rozlišování mezi dvěma jeho částmi, nazývanými jako právo hmotné a právo procesní.

Hmotné právo upravuje nároky, které právní normy přiznávají účastníkům právních vztahů. Jinými slovy stanoví, jaká práva a povinnosti přísluší jednotlivým osobám, vystupujícím jako účastníci (subjekty) právních vztahů. Vět-

¹ Teoreticky byla tato idea nejobsažněji formulována pruským filosofem Immanuelem Kantem (1724–1804) a francouzským učencem Charlesem Montesquiueuem (1689–1755).

šinou se však nezabývá způsobem, jak tato práva efektivně uplatnit, resp. vy-moci a prosadit, zejména v případě, když povinný subjekt tato práva (nároky oprávněného subjektu) odmítá akceptovat. Takový případ nazýváme sporem o právo, resp. o obsah práva, a je opět na právních normách, aby určily postup v případě vzniklých sporů o obsah práva. Jádrem dané právní regulace je úpra-va postupu (procedury), jež k „nalezení“ obsahu práva vede. Odtud je tato část práva nazývána jako *procesní právo*.

Procesní právo na rozdíl od hmotného práva stanoví, jakým způsobem účast-níci právních vztahů uplatňují svá práva, jakým způsobem musí postupovat pří-slušný orgán při zjišťování, zda určité právo, právní povinnost a nebo právní vztah existují či nikoliv. Stanoví, za jakých podmínek a jakým způsobem je možno zajistit výkon rozhodnutí tehdy, jestliže účastník nesplní své právní po-vinnosti.

Vztah mezi právem hmotným a procesním je charakterizován jejich úzkou souvislostí a vzájemnou návazností. Procesní právo nemůže existovat bez prá-va hmotného – postrádá společenský smysl a význam. Na druhé straně však je třeba vidět, že hmotné právo bez práva procesního by bylo neefektivní, proto-že by nechránilo postavení a práva účastníků právních vztahů, když by nebyl určen způsob, jak se jich (účinně) domoci.

Procesní právní normy netvoří tedy právní odvětví, ale zpravidla se v systé-mu právních odvětví vážou na příslušné normy hmotného práva. Ne ve všech případech má však každé právní odvětví svůj procesní systém, v některých pří-padech lze použít jednoho řízení (např. v pracovním právu je „procesním“ prá-vem úprava občanského řízení soudního, správní řízení je „procesním právem“ též např. pro právo finanční či pozemkové).

4. Prameny práva

S pojmem formální určitosti práva, představující jeden z jeho charakteristic-kých znaků (viz oddíl 1), souvisí otázka zdrojů poznatelnosti obsahu platného práva, forem, v kterých se toto právo nachází. Pro označení formy právních tex-tů se vžil termín *prameny práva*.

V každém státě jsou obvyklé určité druhy či typy pramenů práva. Ve vývoji států a práva se vyskytly určité základní typy pramenů práva. Jsou to:

- normativní právní akty,
- soudní, popř. správní precedenty,
- právní obyčej,
- normativní smlouvy.

V průběhu poválečného vývoje práva v Evropě k tomu přibyly prameny prá-va *Evropských společenství* (prameny komunitárního práva), jež se při své apli-kaci přiřazují k národnímu (vnitrostátnímu) právu a vyznačují se bezprostřed-ní působností a přímou účinností.

4.1 Normativní právní akty

Základním a zcela převažujícím pramenem práva v České republice jsou *nor-mativní právní akty*. Jsou to výsledky právotvorné činnosti (rozhodnutí, usne-sění, opatření) státních orgánů, v níž se uskutečňuje pravomoc vydávat, měnit nebo rušit právní normy.

Normativní právní akt je tedy formou, která obsahuje všeobecně závazná právní pravidla, právní normy. Tyto normy mají obecnou povahu a vztahují se vždy na celou skupinu případů stejného druhu a na neurčený počet adresátů. Normativní právní akt je proto nutno odlišovat od individuálních právních aktů, které se vztahují na jedinečné (konkrétní) případy a v právní praxi představují již akty realizace (aplikace) práva (viz oddíl 6).

Právní řád má určitý, vnitřně strukturovaný systém a je uspořádán do pyra-midy. V rámci tohoto systému je základním stavebním kamenem premisa, že nižší právní norma musí být v souladu s normou vyšší právní síly. Je zde sou-časné zakódován princip svrchovanosti zákona stejně jako okolnost, že nižší (odvozená) právní norma musí být vydána pouze ke konkretizaci, k precizaci a k rozvedení primárního právního předpisu a na jeho základě. Systém právní-ho řádu tedy vychází ze dvou vzájemně se podmiňujících kritérií, což je:

- postavení orgánu, který normu vydal, v soustavě státních orgánů,
- stupeň právní síly daného normativního aktu.

Podle postavení orgánu, který normu vydal, v soustavě státních orgánů se rozli-šují původní a odvozené normativní právní akty. *Původní* (primární) normativní akty jsou právní akty zákonodárných orgánů. V České republice mezi ně patří:

- a) ústava a ústavní zákony, jež jsou přijímány podle čl. 39 Úst oběma komora-mi Parlamentu ČR;
- b) zákony (tzv. běžné), jež přijímá Poslanecká sněmovna s tím, že určité funk-ce v rámci schvalovacího řízení přísluší Senátu a prezidentu republiky;
- c) zákonná opatření, jež přijímá Senát v době, kdy Poslanecká sněmovna ne-vykonává svoje pravomoci. Zákonné opatření musí vycházet z vládního ná-vrhu a na nejbližším zasedání Poslanecké sněmovny musí být dodatečně schváleno, jinak pozbývá další platnosti;
- d) obecně závazné vyhlášky obecních a městských zastupitelstev a obecně zá-vazné vyhlášky krajů, vydávané v mezích územní a věcné působnosti těchto orgánů podle Ústavy ČR.

Odvozené (sekundární) jsou normativní akty orgánů výkonných a orgánů stát-ní správy. Jedná se o:

- a) vládní nařízení, kdy vláda ČR má ústavou dané generální zmocnění vydávat k zákonům prováděcí nařízení, blíže konkretizující jejich ustanovení;
- b) vyhlášky, popř. další obecně závazné předpisy ministerstev a ostatních ústředních orgánů státní správy. Vyhlášky lze vydávat pouze na základě vý-slovného zmocnění určitým zákonem;
- c) vyhlášky, popř. další předpisy České národní banky, vydávané na základě zmocnění zákonem;
- d) nařízení obcí a krajů jako normativní právní akty v přenesené působnosti.

Odvozené normativní akty nesmějí odporovat ústavě a zákonům, od kterých jsou odvozeny. Blíže upravují provedení věcí v zásadě upravených zákonem, pokud jejich konkrétní úprava přímo zákonem není účelná (např. organizační uspořádání orgánu, taxativní výčet jeho působnosti).

Princip *právní síly* (relevance) určuje místo (postavení) normativního právního aktu v hierarchii právního řádu, vyjadřuje vztah závislosti mezi různými druhy normativních aktů. Vyplývá z něj *neodporovatelnost* nižšího aktu vůči vyššímu a *možnost zrušení* následně vydaným právním aktem stejné nebo vyšší právní síly. Podle stupně právní síly je hierarchie normativních aktů následující:

- ústava a ústavní zákony,
- zákony a zákonná opatření,
- vládní nařízení,
- vyhlášky ministerstev, ústředních orgánů státní správy a ČNB,
- obecně závazné vyhlášky zastupitelstev,
- nařízení obcí a krajů.

Základní pravidlem českého právního systému je *princip svrchovanosti zákona*.

4.2 Prameny práva EU

Jako člen Evropské unie je Česká republika vázána právními akty, které tvoří *právo EU*. Tento rozsáhlý právní systém má v porovnání s českým právem specifické rysy a zvláštnosti. Radí se do něj následující prameny:

a) právní akty komunitárního práva – jedná se jednak o tzv. primární komunitární právo, tvořené zejména zakládajícími smlouvami ES, ESAE a EU a smlouvami o jejich revizi, a sekundární právo, tvořené akty institucí EU (Rady EU a Evropského parlamentu, resp. Evropské komise);

b) právní akty unijního práva – jedná se o právní akty, vydávané v rámci působnosti druhého a třetího pilíře EU, pokud mají charakter právních aktů s aplikační předností před národním právem.

Blíže k pramenům práva EU viz dále, kapitola II.

4.3 Nálezy Ústavního soudu

Nálezy Ústavního soudu ČR, které jsou důsledkem pravomoci tohoto nejvyššího orgánu jako „strážce ústavnosti“, *dotvářejí* již existující *soustavu formálních pramenů práva* a právních norem v nich obsažených.

Základním pramenem práva jsou primární a sekundární normativní právní akty. Ty jsou výsledkem právotvorné činnosti příslušných státních orgánů. Činnost Ústavního soudu představuje následnou fázi po již proběhlém procesu právotvorném.

Ústavní soud touto následnou činností v oblasti tvorby práva realizuje funkci *orgánu ochrany ústavnosti* tak, jak je stanovena v ústavě a v zákoně o Ústavním soudu).

Právotvorbu jako tvorbu formálních pramenů práva však vymezuje Ústava ČR stanovením subjektů, které *právo tvoří*, nikoli ruší. V případě normotvorné činnosti Ústavního soudu lze proto uvažovat maximálně o „negativní normotvorbě“, nikoliv o vlastní tvorbě formálních pramenů práva, typických pro českou právní kulturu.

Dojde-li po proběhlém řízení Ústavní soud k závěru, že zákon nebo jeho jednotlivá ustanovení jsou v rozporu s ústavním zákonem nebo že jiný právní předpis, resp. jeho jednotlivá ustanovení jsou v rozporu s ústavním zákonem nebo zákonem, rozhodne nálezem, že takový zákon nebo jiný právní předpis, resp. jejich jednotlivá ustanovení se zrušují dnem, který v nálezu určí.

V rámci činnosti Ústavního soudu ČR se jedná o vydávání nálezů, k nimž je příslušné plénum soudu. Dojde-li Ústavní soud v průběhu soudního řízení k závěru, že zákon nebo jeho jednotlivá ustanovení jsou v rozporu s ústavním zákonem, rozhodne, že takový zákon nebo jiný právní předpis (nebo jejich jednotlivá ustanovení) se zrušují dnem, který v nálezů určí. Pokud by orgán, který daný předpis (či jeho ustanovení) vydal, nepřijal vhodné nápravné opatření, pozbude po uplynutí dané lhůty protiústavní ustanovení účinnosti bez náhrady.

4.4 Tvorba práva

Je nezbytné přesně vymezit, které orgány v České republice mají *normotvornou pravomoc* a jaký je rozsah této pravomoci. Pravomocí se rozumí způsobilost státního orgánu řešit právním způsobem vydání normativních, popř. individuálních aktů. Důsledkem této úpravy je, že právní normu může vydat jen příslušný státní orgán.

Kompetence při tvorbě právních norem je tak dána určením pravomocí a vyjadřuje okruh společenských vztahů, v kterých je státní orgán způsobilý k úpravě příslušného společenského vztahu normou práva.

Další formální nezbytností je úprava normotvorné procedury – od podání legislativního návrhu až po publikaci normy ve Sbírce zákonů ČR.

4.4.1 Průběh legislativního procesu při tvorbě zákonů

Průběh legislativního procesu při tvorbě zákonů lze rozdělit do několika fází v časové posloupnosti:

- a) příprava legislativního návrhu;
- b) projednání zákona v parlamentu;
- c) schválení zákona;
- d) podepsání zákona;
- e) zveřejnění zákona.

Jako první se zpracovává *legislativní záměr*. Ten spočívá v rozhodnutí o přípravě právního předpisu. Důležitá je zákonodárná iniciativa. Zákonodárné návrhy většinou předkládá vláda, což vyplývá mj. z její odbornosti a personálního vybavení.

Poměrně často se také uplatňují návrhy poslanecké, které někdy mohou dublovat vládní iniciativu. Průběh legislativního procesu zčásti upravuje Ústava ČR; podrobnější úpravu obsahuje Jednací řád Parlamentu ČR.

Při přípravě návrhu zákona se vychází z analýzy společenských poměrů, ze zhodnocení účelnosti a z reálnosti právní úpravy. Připomínkové řízení má odstranit eventuální nedostatky a rozpory. K vypracování připomínek jsou příslušné orgány státní správy, do jejichž resortů věcně daná úprava spadá (to je dáno zejména kompetenčním zákonem – viz kapitola II.). Postup ministrů a jiných ústředních orgánů státní správy při tvorbě a projednání připravovaných právních předpisů, jakož i požadavky týkající se obsahu a formy připravovaných právních předpisů jsou stanoveny v *Legislativních pravidlech vlády*, přijatých ve formě usnesení vlády z roku 1998 (průběžně novelizovaných). Projednaný návrh se předkládá vládě, kde jej nejprve projedná legislativní rada vlády a zaujme k němu stanovisko. S tímto stanoviskem se návrh dostává na jednání samotné vlády a je předmětem hlasování.

Návrh zákona schválený většinou přítomných členů vlády v jejím usnášenišchopném složení obdrží předseda Poslanecké sněmovny. Ten přikáže, aby návrh zákona *projednaly poslanecké výbory*, a zašle jej všem poslancům. Ve výborech je návrh zdůvodněn předkladatelem, což činí zpravidla ministr, nebo se souhlasem výboru jeho náměstek. Všichni poslanci mohou písemně sdělit výborům své připomínky. Po projednání zpracují výbory své zprávy, které se postupují jednání pléna. Je pravidlem, že návrh zákona prochází *trojím čtením*, kdy zejména po prvním čtení jsou formulovány připomínky, s nimiž je možno vrátit návrh předkladateli k dopracování či úpravě. Po odstranění nedostatků následuje čtení druhé a třetí.

K přijetí zákona *hlasováním* je třeba prosté většiny z přítomných poslanců Poslanecké sněmovny (v případě ústavních zákonů, resp. ústavy a ratifikace mezinárodních smluv, se podle čl. 10 Úst vyžaduje kvalifikovaná většina 3/5 všech poslanců Poslanecké sněmovny). Po schválení zákona Poslaneckou sněmovnou přichází zákon do Senátu, kde probíhá v podstatě obdobná procedura (se zjednodušením počtu čtení). V případě, že Senát neschválí zákon odhlasovaný Sněmovnou, vrací se zákon do Poslanecké sněmovny, která může buď rozhodnout o úpravě podle požadavku Senátu, nebo přistoupit k hlasování bez úprav. Senát může být přehlasován absolutní většinou všech poslanců Sněmovny, hlasujících pro jeho opětovné přijetí.

Zákony podepisují (podle platné právní úpravy) prezident, předseda Poslanecké sněmovny a předseda vlády. Zákon neřeší právní význam těchto podpisů. Prezident republiky má *právo suspenzivního veta* (může zákon vrátit Poslanecké sněmovně k přepracování). Prezidentovo veto může být odvráceno novým hlasováním v Poslanecké sněmovně, kdy je nutný nadpoloviční souhlas všech poslanců.

Rozesílání zákonných předpisů a jejich *publikace* je konečnou fází, bez níž by předcházející činnosti byly samoučelné. Dne 1. 1. 2000 nabył účinnosti zákon upravující způsob vyhlášení právních předpisů, mezinárodních smluv a rozhodnutí ústavních institucí (zákon č. 309/1999 Sb., o Sbírce zákonů a o Sbírce mezinárodních smluv, který zrušil zákon č. 545/1992 Sb., o Sbírce zákonů ČR). Zákon zavede *dva publikační instrumenty pro prameny českého práva*, a to *Sbírku zákonů* a *Sbírku mezinárodních smluv*.

Ve *Sbírce zákonů* se vyhláší jednak právní předpisy, jednak další právní akty státních orgánů. Právní předpisy se vyhláší zásadně tím, že se ve Sbírce zákonů uveřejní jejich plné znění.

Ve *Sbírce mezinárodních smluv* jsou kromě mezinárodních smluv vyhlášeny i jiné skutečnosti důležité pro jejich provádění, jakož i rozhodnutí mezinárodních orgánů a organizací. Uvedené dokumenty se vyhláší sdělením Ministerstva zahraničních věcí ČR, a to (kromě výjimek stanovených zákonem) uveřejněním jejich plného znění.

Pro vydávání Sbírky zákonů a Sbírky mezinárodních smluv platí následující pravidla:
– sbírky se vydávají v postupně číslovanych částkách označených pořadovými čísly, jejichž řada se uzavírá koncem každého kalendářního roku;
– připouští se, aby rozsáhlé přílohy právních předpisů či mezinárodních smluv byly vyhlášeny v samostatných přílohách částek;
– názvy *Sbírka zákonů* (v zákonné zkratce *Sb.*) a *Sbírka mezinárodních smluv* (*Sb. m. s.*) je dovoleno užívat jen pro označení příslušné sbírky;
– právní předpisy a další akty státních orgánů se vyhláší nejpozději do 30 dnů ode dne jejich doručení Ministerstvu vnitra ČR.

5. Právní normy

Právní normy představují základní a elementární skladebnou jednotku právního normativního aktu. Jsou nejmenšími částmi právního řádu, neboť obsahují jednotlivá pravidla chování, vyznačující se:

- všeobecnou závazností,
- vynutitelností (v případě nedodržení pravidla následuje postih stanovený právem),
- normativností (dané chování je normováno v podobě abstraktního pravidla).

Právní předpisy, v kterých jsou právní normy obsazeny, mají také ne-normativní část, jimiž bývají slavnostní proklamace v preambulích, politická prohlášení či konstatování. V jistém ohledu zarazování těchto částí do právních předpisů snižuje jejich srozumitelnost a oslabuje vědomí závaznosti právních předpisů jako takových.

5.1 Právní normy kogentní a dispozitivní

Rozlišování mezi právními normami kogentními a dispozitivními, typické pro právo soukromé, souvisí se základním definičním znakem práva, jímž je jeho vynutitelnost.

Kogentní právní norma, zvaná též kategorická či imperativní (*ius cogens*), je taková právní norma, která působí bezpodmínečně. Účastníci právního vztahu si pod sankcí neplatnosti nesmějí ujednat nic, co by kogentní právní normě odporovalo. Kogentní právní norma tedy musí být vždy aplikována na skutkovou podstatu, kterou upravuje.

Naproti tomu **dispozitivní** právní norma (*ius dispositivum*) působí podmíněčně, resp. subsidiárně, tj. pro případ, že si strany smlouvy neujednaly něco jiného. V případě dispozitivních právních norem dává právo přednost vůli stran.

Rozdíl mezi kogentní a dispozitivní normou tedy nespočívá v jejich platnosti, nýbrž v tom, zda zákon stranám dovoluje (v případě dispozitivní právní normy), aby si svůj vztah upravily jinak, než stanoví právní norma, tj. autonomně, smlouvou. Vůle stran smlouvy má teoreticky přednost i tehdy, shoduje-li se jejich smluvní ujednání s dispozitivním ustanovením zákona. Není-li však smluvní úprava, působí dispozitivní právní norma bez dalšího a je vynutitelná státní mocí.

Pro rozlišení kogentních a dispozitivních právních norem neexistuje obecné pravidlo. Je však jisté, že právní norma, která něco stanoví s důvětkem „jinak je smlouva neplatná“, je kogentní. Naopak právní norma, která něco stanoví s důvětkem „nebylo-li dohodnuto něco jiného“, je dispozitivní. Jinak je třeba příslušný druh právních norem rozeznávat pomocí interpretace a často intuitivně, resp. na základě zkušenosti. Přitom lze přibližně stanovit pravidlo, že při pochybnostech je možno soudit, že norma soukromoprávní je dispozitivní, kdežto norma veřejnoprávní je kogentní.

5.2 Struktura právní normy

Právní norma má i svoji logickou strukturu, kterou tvoří tři části:

- hypotéza;
- dispozice;
- sankce.

Hypotéza právní normy stanoví, za jakých podmínek se má realizovat určité konkrétní pravidlo chování. V hypotéze jsou často určovány právní skutečnosti, tj. předpoklady, s nimiž je spojen vznik, změna či zánik určitých právních vztahů. Je zde rovněž vymezen okruh adresátů normy, čas a působnost.

Dispozice právní normy stanoví vlastní pravidlo chování, obsah subjektivních práv či povinností, které nastupují za předpokladu, že nastaly okolnosti

stanovené v hypotéze. Z tohoto pohledu je dispozice základem každé právní normy.

Sankce je tou částí právní normy, která stanoví nepříznivé důsledky, postih v případě porušení či nedodržení pravidla obsaženého v dispozici. Nelze si ji představovat pouze jako trest (např. peněžitý či odnětí svobody); liší se podle jednotlivých právních odvětví i druhů právních norem (např. neplatnost určitého jednání, poskytnutí satisfakce, nahrazení vzniklé škody).

V právním řádu jsou trojčlenné právní normy (obsahující všechny tři uvedené části) spíše výjimečné. Jejich jednotlivé části většinou bývají rozptýleny v rámci určitého právního předpisu (částí či hlav zákona), popř. jsou obsaženy ve zcela odlišném předpisu (to se týká zejména hypotézy a dispozice na straně jedné a sankce na straně druhé). Je to dáno mj. tím, že v právním řádu existují společné hypotézy či sankce (jedna hypotéza je spojena s několika dispozicemi v různých situacích), resp. postih za porušení dispozice může být formulován v několika sankcích, které se uplatňují alternativně podle konkrétních okolností daného porušení.

Všechny tři části jsou obsaženy např. v ustanovení § 44 odst. 1 ZPr: „Výpověď může rozvázat pracovní poměr zaměstnavatel i zaměstnanec. Výpověď musí být dána písemně a doručena druhému účastníku, jinak je neplatná.“
V rámci tohoto ustanovení lze rozlišit:
– hypotézu (výpověď může pracovní poměr rozvázat zaměstnavatel i zaměstnanec);
– dispozici (výpověď musí být dána písemně a doručena druhému účastníku);
– sankci (jinak je neplatná).

5.3 Druhy právních norem

Existuje řada druhů právních norem. V právním řádu jsou nejčastější **normy určité**, tj. takové, které přímo stanoví určité pravidlo. Podle způsobu formulace tohoto pravidla (tj. formulace dispozice) se tyto právní normy dělí na:

- přikazující** (popř. zavazující), jež subjektům ukládají povinnost uskutečnit určité pozitivní jednání, příkaz chovat se určitým způsobem;

Přikazující právní normou je např. § 10 odst. 1 PolČR: „Strážník je povinen bez zbytečného odkladu oznámit policii důvodně podezření, že byl spáchán trestný čin, a podle povahy věci též zapísnit místo trestného činu proti vstupu nepovolaných osob.“

- b) *zakazující*, jež stanoví povinnost zdržet se určitého chování, resp. neuskutečnit určité chování vyjádřené daným zákazem;

Zakazující právní normou je např. § 466 ObčZ:

„K odmítnutí dědictví nemůže dědic připojit výhrady nebo podmínky, rovněž nemůže odmítnout dědictví jen zčásti. Taková prohlášení nemá účinky odmítnutí dědictví.“

- c) *opravňující*, jež formulují určité oprávnění, tj. možnost subjektu chovat se určitým právně relevantním způsobem, aniž však je k tomu povinen.

Opravňující právní normou je např. § 11 ObčZ:

„Fyzická osoba má právo na ochranu své osobnosti, zejména života a zdraví, občanské cti a lidské důstojnosti, jakož i soukromí, svého jména a projevu osobní povahy.“

Vedle norem určitých se vyskytují i *normy pomocné*, které ve vztahu k normám určitým mají doplňující funkci.

Zvláštní normy obsahují pravidlo chování, avšak formulují je odlišným způsobem, neboť stanoví oprávnění, ne povinnosti. Podle způsobu, jakým je pravidlo vyjádřeno, se rozlišují zvláštní právní normy:

- *deklaratorní*, které vyjadřují principy či deklarují politické, sociálně-ekonomické, etické či jiné cíle a postuláty;

Deklaratorní právní normou je např. § 1 odst. 1 ObčZ:

„Úprava občanskoprávních vztahů přispívá k naplňování občanských práv a svobod, zejména ochrany osobnosti a nedotknutelnosti vlastnictví.“

- *definiční*, v nichž zákonodárce autoritativně stanoví obsah určitého pojmu, jak má být vykládán v procesu realizace práva;

Definiční právní normou je např. § 121 ObčZ:

„Příslušenstvím věci jsou věci, které náležejí vlastníkům věci hlavní a jsou jim určeny k tomu, aby byly s hlavní věcí trvale užívány. Příslušenstvím bytu jsou vedlejší místnosti a prostory určené k tomu, aby byly s bytem užívány. Příslušenstvím pohledávky jsou úroky z prodlení, poplatek z prodlení a náklady spojené s jejím uplatněním.“

- *operativní normy*, mezi něž patří mj. normy derogační (obsahují zrušení dosud platného předpisu) nebo kolizní (upravují výběr, volbu mezi právními úpravami předpisů různých států).

Derogační právní normou je např. § 24 MzdZ: „Zrušují se § 70 odst. 2 zákona č. 334/1991 Sb., o služebním poměru policistů zařazených ve Federálním policejním sboru a Sboru hraniční policie, Vyhláška č. 9/1956 Ú. l., o mzdových a některých pracovních podmínkách osob zaměstnaných v domácnosti.“

5.4 Působnost právních norem

Pod pojmem *působnost právních norem* chápeme vymezení dopadu norem z hlediska prostorového, časového, věcného či osobního.

5.4.1 Prostorová působnost právních norem

Prostorová působnost právních norem, nazývaná někdy také *místní působnost*, vymezuje území, na kterém právní předpis platí. Rozlišuje se působnost:

- celostátní (ústava, zákony, zákonná opatření, nařízení vlády, vyhlášky ministerstev, ústředních orgánů), působí na území celé ČR;
- exteritoriální, sahající za hranice ČR (např. prostorová působnost trestního zákona je širší);

Trestní zákon posuzuje (§ 17) trestnost činu, který byl spáchán na území republiky, takto:

Trestný čin se považuje za spáchaný na území republiky, dopustil-li se tu pachatel jednání, i když porušení nebo ohrožení zájmu chráněného tímto zákonem nastalo nebo mělo nastat zcela nebo zčásti v cizině, nebo porušil-li nebo ohrozil-li tu pachatel zájem chráněný tímto zákonem nebo měl-li tu alespoň zčásti takový následek nastat, i když se dopustil jednání v cizině.

Prostorová působnost trestného činu se vztahuje též na trestnost činu, který byl spáchán na palubě lodi nebo letadla České republiky mimo území republiky.

Podle § 18 TrZ překračuje prostorová působnost hranice státu, neboť stanoví, že působnost trestného činu se vztahuje na trestné činy státních občanů nebo obyvatel republiky bez státní příslušnosti, ať byly spáchany kdekoliv, tedy i v cizině. V tomto ustanovení je vyjádřena zásada *personalit*

- c) *omezená*, kterou mají vyhlášky obecních a městských zastupitelstev. Omezují se na územní obvod dané obce či města.

5.4.2 Časová působnost právních norem

Z hlediska časové působnosti právních norem se uplatňuje základní zásada, že právní normy obsažené v jednotlivých normativních právních aktech působí směrem do budoucnosti.

Jiná zásada stanoví, že u vydaného normativního právního aktu není v okamžiku jeho schválení známo, kdy jeho časová působnost skončí (mimo ojedinělé případy, jako např. zákon o státním rozpočtu a obdobné předpisy plánované z ekonomického hlediska s omezenou časovou působností).

Další zásadou je, že platný text právního předpisu je tvořen výchozí (původní) právní regulací, která je doplňována přijatými změnami, *novelami*. Je-li četnost těchto změn a doplňků značná i z hlediska jimi stanoveného rozsahu právní úpravy, je pravidlem, že ve Sbírce zákonů je publikováno *úplné znění zákona*.

Některé stěžejní normativní právní akty (trestní zákon, občanský zákoník) v případě zásadních změn právní úpravy (novelizace) vymezují časovou působnost *výslovně v textu předpisu*.

Např. občanský zákoník v § 868 určuje:

„Pokud není uvedeno jinak, řídí se ustanoveními tohoto zákona i právní vztahy vzniklé před 1. lednem 1992. Vznik těchto právních vztahů, jakož i nároky z nich vzniklé před 1. lednem 1992 se však posuzují podle dosavadních předpisů (tj. předpisů platných v době vzniku těchto nároků).“

Ustanovení § 872 ObčZ uvádí:

„Právo osobního užívání pozemku vzniklé podle dosavadních předpisů, které trvá ke dni nabytí účinnosti zákona č. 509/1991 Sb. (novela občanského zákoníku), mění se dnem účinnosti tohoto zákona na vlastnictví fyzické osoby.“

6. Realizace práva a právní vztahy

Existence práva by byla samoučelná, kdyby právní normy, tj. závazně stanovená pravidla chování, nebyly naplňovány v praxi. Cílem působení práva ve společnosti jako normativního systému je co nejefektivnější *regulace společenských vztahů*. Na počátku tohoto procesu stojí vytvoření právních norem jako společensky žádoucího modelu chování lidí ve vzájemných vztazích (tvorba objektivního práva). Další etapou je *aplikace práva*, působení právních norem na konkrétní společenské vztahy. To představuje v jistém smyslu pokračování tvorby práva, jeho naplnění a ověření účelu (smyslu) zprostředkovaného právního vlivu, který by měl být orientován na uplatnění subjektivních práv, svobod, zájmů chráněných právem, ale i na plnění povinností všech subjektů práva.

Jedním z nejvýznamnějších způsobů realizace práva je vytváření *právních vztahů*. Jedná se o takovou kategorii společenských vztahů, ve kterých osoby vystupují (přímo či zprostředkovaně) jako *nositelé subjektivních práv a povinností*. Do právních vztahů se promítá abstraktní vůle zákonodávce regulovat určité společenské poměry současně s konkrétní vůlí subjektů uskutečnit své cíle. Právní vztahy mají charakter *regulativní* nebo *volní*.

Toto splyvání zájmů lze vysvětlit na příkladu nabývání vlastnictví k věci. Jedním ze způsobů jeho nabývání je uzavírání kupních smluv, což není nic jiného než vytváření právního vztahu mezi prodávajícím a kupujícím. Do něj se promítá vůle zákonodávce na stanovení takového rozsahu práv vlastníka, aby jeho vlastnictví bylo nesporné a představovalo skutečné pánství vlastníka nad věcí, a také konkrétní jednání kupujícího, jenž si vybere věc, kterou chce koupit, a prodávajícího, od něhož chce věc získat, a navrhne mu uzavření konkrétní smlouvy.

K nezbytným předpokladům právních vztahů patří:

- existence právní normy*, která danému vztahu dává onu „právní kvalitu“, bez níž by nikdy nebyl vztahem právním;
- existence právní skutečnosti*, okolnosti, s níž daná právní norma spojuje vznik, změnu, popř. zánik určitého právního vztahu.

U všech vzniklých právních vztahů lze rozlišit:

- subjekty právních vztahů* jako nositele oprávnění a povinností v daném právním vztahu;
- objekty právního vztahu*, k nimž se upíná jednání subjektů – účastníků právního vztahu (věci, chování právních subjektů, resp. výsledky tohoto chování, hodnoty lidské osobnosti);
- obsah právního vztahu* jako konkrétní a vzájemně podmíněná práva a povinnosti vyplývající z právních norem, popř. stanovené samotnými účastníky (např. ve smlouvě) k naplnění právního vztahu.

Z právního vztahu vznikajícího při koupi zboží vyplývají mj. tyto předpoklady a prvky právních vztahů:

— právní normou dávající právní kvalitu danému vztahu je § 588 a násled.

— právní skutečností je kupní smlouva, kterou se dohodnou podmínky

prodeje

— subjekty právního vztahu jsou prodávající a kupující (jako účastníci

smlouvy),

— objektem je prodávané zboží,

— obsahem je právo kupujícího na dovoz zboží do domu, jeho odborné

předvedení, trvání záruky na jakost zboží po dobu stanovenou v za-

ručním listu atd.

6.1 Právní skutečnosti

Všechny právní vztahy vznikají, mění se a zanikají na základě podmínek, s nimiž právo spojuje určité právní následky. Ustanovení právních norem upravují konkrétně práva a povinnosti účastníků jednotlivých právních vztahů. Současně však tyto normy stanoví, s jakými skutečnostmi (společenskými či přírodními jevy) je *in concreto* spojen vznik, změna či zánik jednotlivých právních vztahů. Tyto skutečnosti se nazývají *právní skutečnosti*.

Právní skutečnosti mohou mít dvojitý povahu. Jestliže jsou projevem vůle lidí a projevují se jako lidské chování (zpravidla určitým způsobem formalizované), jedná se o právní skutečnosti *subjektivní*. Pokud právní skutečnosti nejsou přímo závislé na lidském chování, resp. nemohou jím být ovlivnitelné (události, stavy), jsou to právní skutečnosti *objektivní*.

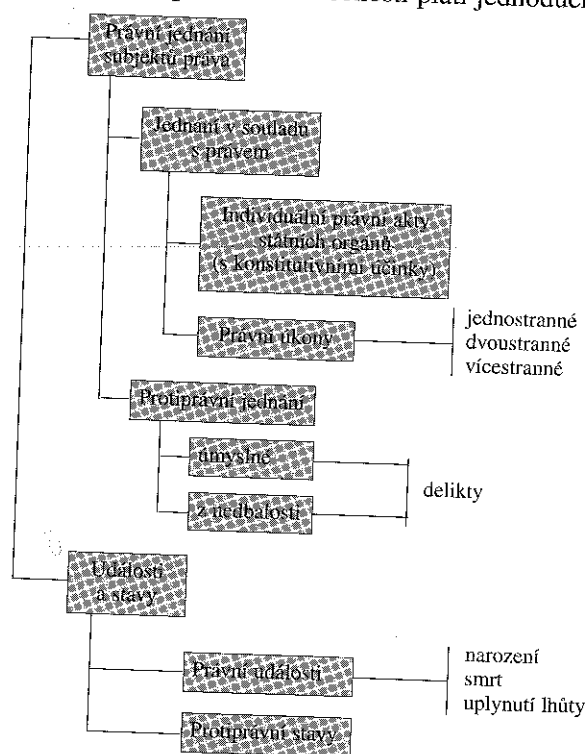
Podle původce jednání se *subjektivní* právní skutečnosti dělí na:

- *veřejnoprávní* individuální právní akty,
- *soukromoprávní* úkony.

V případě *objektivní* právní skutečnosti může jít o chování:

- *podle práva* (v souladu s právními normami),
- *protiprávní* (odporující platnému právu).

Pro členění právních skutečností platí jednoduché schéma:

6.1.1 Individuální právní akty

Individuální právní akty (veřejnoprávní) jsou výsledkem rozhodovací (aplikační) činnosti státních orgánů. Jimi se zakládají, mění nebo ruší, popř. autoritativně ověřují konkrétní práva a povinnosti *individuálně určených* subjektů práva.

Na rozdíl od normativních právních aktů určují tedy individuální právní poměry. Tato individuálnost je však relativní. Např. rozsudek soudu se týká konkrétních adresátů, avšak musí jej vzít přinejmenším na vědomí ostatní občané i jiné státní orgány (např. katastrální úřad při zápisu vztahů k nemovitostem do katastru nemovitostí na základě soudního rozsudku).

6.1.2 Právní úkony

Jako právní (soukromoprávní) úkony se označuje lidské chování, které právo uznává jako projev vůle jedajícího subjektu. To znamená, že je zaměřeno k tomu, aby vyvolalo určité právní následky. S různými druhy právních úkonů jsou spojeny i různé podmínky, které jsou k právní relevanci daných úkonů nezbytné.

Podle počtu stran (účastníků) daného úkonu jsou právní úkony:

- *jednostranné* (závěť),
 - *dvoustranné*,
 - *vícestranné* (smlouva s více smluvními stranami).
- Podle požadavku *formy úkonu* mohou být právní úkony:
- *formální*, tj. obligatorně písemné (např. závěť či pracovní smlouva),
 - *neformální* (volitelně písemné nebo ústní); je to většina právních úkonů.

Právní úkony mohou být *typické* nebo *atypické* podle toho, zda jejich pravidelný obsah je či není zákonem stanoven jako určitý smluvní typ, dále *úplatné* nebo *bezúplatné* atd.

6.1.3 Protiprávní jednání

Právní skutečnosti tvoří pouze jednání, která vyvolávají následky právem chtěné, žádoucí. Právní následky vyvolává i jednání, které porušuje příkazy a zákazy obsažené v dispozici normy. Následkem takového protiprávního chování je *právní odpovědnost* jeho původce. Právní vztah vzniklý uvedeným jednáním je tak zaměřen na nápravu nežádoucího (protiprávního) stavu, popř. na uplatnění sankčních následků vůči porušiteli.

Právní řád nazývá porušení práva *delikt*. V zásadě existují dvě kategorie deliktů:

- a) *veřejnoprávní delikty*, porušení právních norem spadajících do oblasti veřejného práva. Jsou to zejména:
 - *trestné činy* jako jednání s vysokým stupněm společenské nebezpečnosti, jehož znaky jsou uvedeny v trestním zákoně; sankci za porušení trestněprávních norem ukládá soud,
 - *správní přestupky* a *správní delikty*, škodlivá jednání s nižším stupněm nebezpečnosti pro společnost, za něž ukládají pokuty orgány veřejné správy;

- b) *soukromoprávní delikty* jako porušení povinností regulovaných soukromoprávními normami. Jsou to zejména:
- *občanskoprávní delikty*, definované normami občanského zákoníku (způsobení škody či bezdůvodné obohacení; viz kapitola III.),
 - *pracovněprávní delikty*, kárná provinění, jednání porušující pracovní disciplínu či způsobení škody v rámci plnění pracovních povinností (viz kapitola V.).

6.1.4 Čas jako objektivní právní skutečnost

Čas jako objektivní právní skutečnost má pro právní vztahy dvojitý význam, a to jako *pevně stanovený čas* (datum) nebo *čas plynoucí, lhůta*. Častěji se z hlediska právních účinků uplatňují lhůty, tj. časové úseky vymezené počátkem a koncem. Trvání lhůty může být dáno ve dnech, měsících či letech, přičemž právní normy v jednotlivých případech stanoví počátek běhu lhůty. Při posuzování významu plynutí lhůt se rozlišují lhůty:

- a) pro trvání určitého práva (např. právo dočasného nájmu);
- b) k uplatnění určitého nároku (např. k vymáhání náhrady škody). Zde je z hlediska právních následků jejich marného uplynutí důležité rozlišovat lhůty:
- *prekluzivní* (propadné),
 - *promlčecí*.

U *prekluzivních lhůt* dochází následkem jejich marného uplynutí k zániku práva, které mělo být uplatněno. Znamená to, že dané právo není soudně ani jinak vymahatelné. U *promlčecích lhůt* jejich uplynutím právo nezaniká (i když nebylo uplatněno), avšak dochází k jeho podstatnému oslabení, neboť nárok na splnění práva se stává podmíněným, tj. závislým na tom, zda se povinný subjekt dovolá promlčení, či nikoliv. Prakticky se dovolání promlčení děje tak, že oprávněný subjekt (např. věřitel) podá na povinný subjekt (např. dlužníka) žalobu na splnění dluhu. Pokud ji podá po uplynutí promlčecí doby, která je obecně 3 roky, a počíná běžet ode dne, kdy právo mohlo být zažalováno poprvé, může v průběhu soudního řízení dlužník uplatnit námitku promlčení a to tak, že učiní vůči soudu písemné podání nebo námitku sdělí ústně u soudního jednání. Pokud tak dlužník učiní, soud k námitce přihledne a věřiteli žalobu zamítne. Nevznese-li dlužník námitku (např. zapomene nebo si neuvědomí, že má takové právo), soud z úřední povinnosti k promlčení nepřihlíží a právo věřiteli přízná. Právo věřitele však trvá i nadále, je pouze oslabeno promlčením a dlužník jej může kdykoliv plnit dobrovolně.

Promlčují se všechna majetková práva s výjimkou práva vlastnického, nepromlčují se práva na ochranu osobnosti, práva z vkladů na vkladní knížce nebo na jiných formách vkladů a běžných účtech, pokud vkladový vztah trvá.

6.2 Subjekty právních vztahů

Subjekty právních vztahů jsou osoby, které vystupují v těchto vztazích jako nositelé práv a povinností. Z tohoto hlediska mohou být obecně subjekty právních vztahů:

- a) jednotlivci, právními normami označovaní jako fyzické osoby;
- b) společnosti, organizace, sdružení, spolky atd., právními normami označované jako právnické osoby;
- c) stát.

6.2.1 Fyzické osoby

Jako fyzické osoby jsou označováni jednotlivci, kteří jsou nositeli práv a povinností, a to v rozsahu, v jakém k nim mají *právní subjektivitu*. Ta má svoji pasivní stránku, již zákon nazývá *způsobilost k právům* (a povinnostem), a aktivní stránku, *způsobilost k právním úkonům*. *Způsobilost k právům a povinnostem* získávají fyzické osoby narozením a ztrácejí smrtí. Tato subjektivita nemůže být odňata ani omezena a osoba sama se jí nemůže vzdát. *Způsobilost k právním úkonům* je obecně vázána na dosažení určitého věku (např. v občanskoprávních vztazích 18 let) a na určitou rozumovou a volní vyspělost (zákonem označovanou jako *svěprávnost*). Věková hranice nabytí plné *způsobilosti* může být pro některé případy mimořádně snížena (např. v rodinněprávních vztazích na 16 let, pro osobu, která uzavřela manželství podle zvláštních podmínek zákona o rodině). Na druhé straně lze v případě *nedostatečného intelektuálního a volního vývoje* fyzické osoby *způsobilost k právním úkonům* omezit či zcela vyloučit, a to bez ohledu na její *způsobilost* vyplývající z dosažení určitého věku. Uvedené *omezení* je přípustné pouze *soudním rozhodnutím* a na dobu nezbytně nutnou, kdy trvají důvody, které k omezení či zbavení *způsobilosti* vedly.

6.2.2 Zastupování fyzických osob

Fyzická osoba v právních vztazích nemusí jednat osobně. Může si ustanovit (popř. zákon jí obligatorně ustanovuje) *zástupce*. Jednání v zastoupení znamená, že *právní úkon činí jiná osoba než ta, které svědčí následek z takového úkonu*. Ze zastupování tedy *vznikají práva a povinnosti přímo zastoupenému*.

Institut zastupování fyzických osob se uplatňuje také v případě, že osoba sama není schopna činit právní úkony z důvodu *nezpůsobilosti* (osoba nezletilá či duševně nesvěprávná) či *nedovolenosti* ze zákona (nutná obhajoba mladistvého pachatele ve věcech trestních).

Zastupování fyzických osob může být *zákonné* nebo *smluvní*.

Zákonné zastoupení vzniká ze zákona, popř. na základě rozhodnutí státního orgánu, zejména soudu. Je upraveno pro:

- a) osoby, které nejsou *způsobilé k právním úkonům* (nezletilé osoby a osoby, kterým byla soudem omezena *způsobilost*); zastupují je rodiče (popř. osvojitelé či poručníci) nebo opatrovník určený soudem;
- b) osoby, jejichž pobyt není znám; pokud to vyžaduje veřejný zájem, soud určí opatrovníka;
- c) případ střetu zastoupeného a jeho *zákonného zástupce* (např. jako *společných dědiců* v rámci řízení o dědictví); soud ustanoví *kolizního opatrovníka*;

- d) zastupování manželů v rámci běžného nakládání s věcmi ve společném jmění manželů. Jedná-li některý z manželů, považuje se to za jednání jménem obou manželů (nikoliv však mimo rámec běžné dispozice, např. koupě nebo prodej auta či nemovitosti).

Smluvní zastupování vzniká na základě příkazní, obstaravatelské či obdobné smlouvy mezi zástupcem a zastupovaným. Navenek má zastoupení podobu jednání na základě udělené *plné moci*. Plná moc je jednostranný právní úkon, kterým osoba (zmocnitel) opravňuje svého zástupce (zmocněnce), aby ji zastupoval ve vymezeném rozsahu (věcném, popř. časovém).

Plnou moc lze udělit písemně i ústně. V některých případech však zákon vyžaduje plnou moc písemnou (např. tehdy, jestliže má zástupce činit jménem zastoupeného písemný právní úkon).

6.2.3 Právní osoby

Právními osobami jsou určitá sdružení osob, popř. věcí, jež jsou pro účely práva považována za jediný subjekt se všemi důsledky z toho vyplývajícími.

Jedná se zpravidla o sdružení fyzických osob založená k dosažení určitého konkrétního cíle, např. ekonomického (obchodní společnosti, družstva), politického (politické strany, hnutí) či zájmového (zájmové organizace, spolky, zájmová sdružení právnických osob).

Z hlediska zdroje právní úpravy vzniku a rozsahu oprávnění k jednání jednotlivých druhů právnických osob rozlišuje teorie práva:

- veřejnoprávní korporace*, politické strany či samosprávné orgány územních celků, jež vznikají na základě ustanovení zákona;
- soukromoprávní korporace*, obchodní společnosti, sdružení občanů, družstva, jež vznikají na základě smlouvy mezi členy, resp. účastníky;
- nadace a fondy*, majetkové podstaty vytvořené k určitému cíli či účelu stanovenému v podmínkách nakládání s majetkem nadace či fondu. Mohou vznikat na základě ustanovení zákona nebo uzavřením smlouvy mezi členy, resp. účastníky, podle účelu jejich existence a původu majetku, s kterým disponují, popř. též jednostranným právním úkonem (závěť).

6.2.4 Zastupování právnických osob

Ke způsobilosti vystupovat v právních vztazích svým vlastním jménem musí být vždy ustanoven *zástupce právníké osoby*, který jedná jejím jménem a na její účet.¹ Zástupcem může být jak osoba fyzická, tak osoba právníká. Musí však mít sama způsobilost k právním úkonům. To je důležité proto, že odpovědnost vůči zastoupenému nese ten, koho si určí za svého zástupce. Zastoupení může vzniknout:

¹ Toto zastupování se označuje jako přímé. Existují ovšem i případy nepřímého zastoupení, kdy zástupce jedná svým jménem a na svůj účet, avšak je povinen nabytá práva a povinnosti převést na zastupovaný subjekt (např. příkazní smlouva podle občanského zákoníku).

- přímo ze zákona (zákonné zastoupení);
 - na základě dohody o plné moci (zastoupení smluvní).
- Zastupovat* právníkou osobu *ze zákona* může osoba, která jedná v rozsahu daném přímo zákonem, nebo jde o zastoupení zřízené rozhodnutím státního orgánu.

Příkladem zákonných zástupců jsou:

- statutární orgán obchodní společnosti,
- osoba pověřená při provozu podniku určitou činností (zmocnění při provozu podniku),
- předseda politické strany,
- zaměstnanec podniku (pouze v rozsahu stanoveném vnitřním předpisem daného podniku, např. pracovním řádem).

Zastoupení smluvní uzavírají právní osoby s jinými subjekty. Jejich součástí je udělení plné moci zástupci (platí pro ni to, co je uvedeno v oddíle 6.2.2). Specifickým případem zastoupení (pouze v obchodněprávních vztazích) je *prokura*, tj. generální zastoupení, které si zřizují podnikatelé zapsaní do obchodního rejstříku.

6.2.5 Stát

Stát jako subjekt právních vztahů vystupuje prostřednictvím svých *orgánů*, které mohou jednat jak jménem svým, tak jménem státu jako celku. V občanskoprávních vztazích vystupuje stát ve vztahu k jiným subjektům zásadně z pozice rovnoprávnosti (výjimku představují vztahy procesněprávní povahy). Pro subjektivitu státu platí přiměřeně to, co pro subjektivitu právnických osob.

6.3 Objekty právních vztahů

Také objekty (předměty) lze považovat v jistém smyslu za předpoklad a prvek právního vztahu, neboť mohou být relativně abstraktně vymezeny v hypotéze právní normy (čímž významně přispívají k regulaci právního vztahu) a po vzniku konkrétního právního vztahu mají jedinečnou povahu. Jsou stimulem vstupu subjektu do právního vztahu, neboť subjekty usilují o uspokojení určitých zájmů a potřeb, které realizují v rámci oprávnění a povinností. Objektem právního vztahu je tedy to, k čemu směřují *vzájemná práva a povinnosti subjektů*.

Objekty právních vztahů mohou být:

- věci a ovladatelné hmotné přírodní síly (zvířata, budovy, půda, světlo). Věci se dělí na movité a nemovité (pozemky a stavby spojené se zemí pevným základem);
- výsledky tvůrčí duševní činnosti (vynálezy, objevy, tvůrčí díla), vyjádřené v jakékoliv objektivní podobě. Jsou předmětem práva autorského a vynálezeckého;

- c) chování a výsledek chování; může spočívat i ve zdržení se chování (např. právní zastoupení advokátem, povinnost předložit doklady, podat zprávu, poskytnout služby). Jsou to činnosti sloužící k uspokojení potřeb občanů. Zvláštností je, že lze těžko oddělit výsledek činnosti od jeho samého výkonu. V těchto právních vztazích se do jisté míry objekt kryje s obsahem, uskutečňování práv a povinností (činnost lékaře, učitele, herce);
- d) hodnoty lidské osobnosti nemajetkové povahy, jako zdraví, čest, důstojnost. Např. předmětem pojistné smlouvy může být zdraví.
- S rozvojem společnosti, zejména vědy a techniky, se základní vymezení objektů upravuje nebo rozšiřuje (např. informace a jejich ochrana či lidské orgány v těle jejich nositele).

Doporučená literatura:

- Boguszak J., Čapek, J. Gerloch, A., Teorie práva, 2. vydání, ASPI Publishing, Praha 2004
- Gerloch, A., Kysela, J. Kühn, Z., Wintr, J., Tryzna, J., Maršálek, P., Beran, K. Teorie a praxe tvorby práva, ASPI, Praha 2008
- Gerloch, A., Teorie práva, 6. vydání, Nakladatelství a vyd. A. Čeněk, Plzeň, 2009
- Harvánek Jaromír a kolektiv. Teorie práva. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008
- Knapp, V., Teorie práva. Praha : C. H. Beck, 1995
- Knapp, V., Velké právní systémy, Praha : C. H. Beck, 1996
- Kubů, L. a kol. Teorie práva. Praha, Linde 2007
- Veverka, V., Boguszak, J., Čapek, J. Základy teorie práva a právní filozofie, Praha : CODEX, 1994
- Gerloch, A. Teorie práva. Praha : C. H. Beck, 2001

Kapitola II.

Základy práva Evropské unie

Evropská unie je právním nástupcem tří Evropských společenství, které byly založeny na základě mezinárodních smluv v letech 1951 – 1957¹. Jedná se o Evropské společenství uhlí a oceli (ESUO, nazývané též Montánní unie), Evropské společenství pro atomovou energii (ESAE, též Euratom), a Evropské hospodářské společenství (EHS, od roku 1992 pouze Evropské společenství, ES). Takzvanou Slučovací smlouvou (Merger Treaty) z roku 1965 byly orgány těchto oddělených společenství sloučeny do společných orgánů, nazývaných jako orgány Společenství, či též orgány EU (viz dále).

Od roku 1992 tato Evropská společenství tvořila první ze tří pilířů Evropské unie, založené na základě Smlouvy o Evropské unii z roku 1992 (Maastrichtská smlouva). Druhý pilíř EU představovala koncepce společné zahraniční a bezpečnostní politiky, a třetí pilíř pak policejní a justiční spolupráce v trestních věcech.

Evropská unie se vyvíjela jak rozvojem uvedených tří (od roku 2002 dvou) Společenství, tak i posilováním druhého a zejména pak třetího pilíře. Oba tyto pilíře můžeme ve stručnosti charakterizovat jako oblasti, založené na intenzivní spolupráci členských států, vycházející z jiných forem právních aktů, rozvíjejících jejich právní rámec, a příznávající menší pravomoci orgánům EU, zejména Komisi a ESD (viz dále). Rozvoj právního rámce obou pilířů vycházel z tradiční mezivládní spolupráce států, vyžadující u přijatých právních aktů (v podobě smluv či mezistátních dohod) jejich ratifikaci národními parlamenty jako podmínku nabytí účinnosti. Tím se rozvoj spolupráce členských států EU, uskutečňovaný v rámci druhého a třetího pilíře, zásadně lišil od spolupráce a aktivit, probíhajících v prvním pilíři (Evropská společenství), neboť zde státy již v zakládacích smlouvách delegovaly na orgány EU pravomoc přijímat právní akty společenství, jež jsou bezprostředně platné a žádné ratifikační či jiné recepční procedury pro jejich účinnost v rámci národních právních řádů nepotřebují. Spolu s další vlastností těchto aktů, jíž je přednost před akty vnitrostátního práva všech členských států při jejich aplikaci, vytvářejí tyto rysy tzv. nadnárodní (supranacionální) povahu práva ES (nazývaného někdy též jako komunitární právo). Nutno ovšem předeslat, že fungování Společenství a jejich právního řádu nevykazuje znaky obdobné uspořádání federálního (či kvazifederálního) státu, neboť uvedené vlastnosti a působení komunitárního práva jsou zaměřeny pouze na zakládací smlouvou definované konkrétní oblasti společných aktivit států EU – tzv. společné politiky EU, a mimo jejich rámec (až na výjimky) komunitární právo do vnitrostátních právních řádů nezasahovalo.

¹ Do roku 2002 se jednalo o tři společenství, avšak Evropské společenství uhlí a oceli (ESUO, též Montánní unie), založené v roce 1951, bylo roku 2002 spojeno s Evropským (hospodářským) společenstvím.